

Zbigniew Wojnicki

Z PROBLEMATYKI UZASADNIENIA DECYZJI SĄDOWEJ

Uzasadnienie decyzji sądowego stosowania prawa może być badane z różnorodnych punktów widzenia. Jest to uzależnione od przedmiotu zainteresowania, celów badawczych, a także od tego jak ujmuje się uzasadnienie, co najczęściej jest funkcją uznawanych koncepcji stosowania prawa. Różnice w ostatniej z wymienionych kwestii, a również wieloznaczność pojęcia „uzasadnienie”¹, są najczęstszymi przyczynami rozbieżności stanowisk, a nierzadko i nieporozumień.

W artykule niniejszym zamierzamy poruszyć wybrane problemy uzasadnienia decyzji sądowej. Na początku zajmiemy się niektórymi poglądami dotyczącymi uzasadnienia wysuwanymi przez dogmatyków i teoretyków prawa. W dalszej części — zagadnieniem przesłanek decyzji sądowej, sposobami ich uzasadniania i prawomocnością tych uzasadnień.

1. Dogmatycy prawa rozważając zagadnienie uzasadnienia decyzji sądowej uwagę swą skupiają przede wszystkim na regulacji prawnej uzasadnień dawanych przez sądy w konkretnych sprawach².

Istotne w tych poglądach jest to, że uzasadnienie traktuje się *a priori* jako opis wyników narady sędziowskiej bądź zgoła procesów psychicznych podejmowania decyzji stosowania prawa³. Ze stanowis-

¹ Por. J. Wróblewski, *Uzasadnienie i wyjaśnienie decyzji sądowej*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 1976, t. XVI, s. 7.

² Por. np. A. Miączyński, *Znaczenie i rola uzasadnienia w sprawach cywilnych*, „Państwo i Prawo” 1970, nr 11; tenże, *Zaskarżenie uzasadnienia orzeczenia sądowego w postępowaniu cywilnym*, „Nowe Prawo” 1971, nr 5; J. Klich-Rump, *Podstawa faktyczna rozstrzygnięcia sądowego w procesie cywilnym*, Warszawa 1977, s. 43.

³ Por. J. Wróblewski, *Sądowe stosowanie prawa*, Warszawa 1972, s. 105 i n.; Miączyński, *Znaczenie i rola...*, s. 750.

kiem takim trudno się zgodzić, jest ono bowiem obarczone błędem metodologicznym. Polega on na utożsamianiu dwóch różnych przedmiotów badania sądowego stosowania prawa, mających swe źródła w dwóch odmiennych pod względem metodologicznym zjawiskach stosowania prawa. Pierwszy dotyczy materiału decyzji, obejmującego przede wszystkim decyzję i jej uzasadnienie, drugi — materiału psychologicznego traktującego o przebiegach psychicznych procesu podejmowania decyzji sądowej, poprzedzających wydanie decyzji i sporządzenie jej uzasadnienia⁴. Pogląd, że uzasadnienie decyzji jest opisem procesu jej podejmowania może być przyjęty jako prawomocny dopiero po przeprowadzeniu, z pozytywnym wynikiem, badań porównawczych procesów psychicznych dojścia do decyzji z jej uzasadnieniem, nie może natomiast funkcjonować jako założenie. Trudności przeprowadzenia takich badań są oczywiste zarówno ze względu na bariery prawne uniemożliwiające wgląd w psychiczne procesy podejmowania decyzji, jak i niedostatki aparatu badawczego⁵.

Jednakże już w oparciu o analizę konkretnych uzasadnień decyzji sądowych i wiedzę ogólnej teorii decyzji, której ustalenia są aktualne także w stosunku do decyzji sądowych⁶, można podważyć tezę o opisowo-sprawozdawczym charakterze uzasadnienia. Proces podejmowania decyzji jest, najogólniej ujmując, ciągiem wyborów decydenta spośród różnych alternatyw decyzyjnych, w oparciu o różne kryteria preferencji. Natomiast w uzasadnieniach decyzji sądowych np. Sądu Najwyższego nie znajdujemy opisu tych wyborów. Decyzja jest w nich przedstawiona jako ta, którą należało podjąć i jako jedynie trafna. Uzasadnienia konkretne w żadnym wypadku nie ukazują poszukiwania przez sąd decyzji wśród innych alternatyw decyzyjnych, nie ukazują wątpliwości i niezgodności składu sądującego co do słuszności decyzji. A tego właśnie należałoby oczekiwać od uzasadnienia, jeżeli „podstawa faktyczna ma dać obraz przebiegu myślowego procesu, który doprowadził sąd do przekonania o słuszności rozstrzygnięcia zawartego w sentencji”, a „podstawa prawna ma dać obraz zgodności z prawem orzeczenia i logicznej, prawidłowej pracy myślowej sądu w zakresie kwalifikacji prawnej rozstrzygnięcia”⁷. Poglądy te można traktować jako postulaty, aby uzasadnienie wykazywało praworządne i racjonalne działanie sądu polegające na podejmowaniu decyzji w oparciu o przepisy prawa, materiał sprawy oraz oceny i normy pozaprawne zgodne z ide-

⁴ Por. Wróblewski, *Sądowe stosowanie prawa*, s. 18—27.

⁵ Por. *ibidem*, s. 23—27.

⁶ Por. F. Studnicki, *O decyzjach kolektywnych*, „Państwo i Prawo” 1971, nr 2, oraz Wróblewski, *Uzasadnienie i wyjaśnienie...*, s. 9—15.

⁷ Miączyński, *Znaczenie i rola...*, s. 750—751.

ologią sądowego stosowania prawa właściwą naszemu wymiarowi sprawiedliwości⁸.

Powyższe uwagi prowadzą do wniosku o potrzebie odróżnienia uzasadnienia decyzji sądowej od opisu jej podejmowania. Ten ostatni może być albo opisem narady sędziowskiej, a więc procesu podejmowania decyzji kolektywnej⁹, albo opisem psychicznych procesów podejmowania decyzji przez sędziego wyrokującego jednoosobowo lub jako członka składu sądu. Różnica między uzasadnieniem decyzji sądowej a opisem jej podejmowania jest więc różnicą między odpowiedziami na pytania „Dlaczego decyzja D jest prawidłowa, słuszna, sprawiedliwa itd” a pytaniem „Jak sędziowie podejmowali decyzję D?” (w przypadku decyzji kolektywnej) lub „Jak przebiegał psychiczny proces podejmowania decyzji D przez sędziego S?”

Na pierwsze z tych pytań odpowiedzi udziela uzasadnienie decyzji sądowej. Na drugie — opis narady sędziowskiej, w trakcie której spośród wyróżnionych alternatyw decyzyjnych każdy z członków składu dokonuje wyborów indywidualnych, które później zostają przekształcone przy pomocy przyjętej procedury decyzyjnej w decyzję końcową, przypisaną składowi jako całości¹⁰. Na pytanie trzecie odpowiedzi udzieliłoby wyjaśnienie psychologiczne decyzji sądowej¹¹, opisujące psychiczne procesy poznawcze i motywacyjne składające się na czynność podjęcia decyzji sądowej.

2. W literaturze teoretycznoprawnej problem uzasadnienia decyzji sądowej nieodłącznie wiąże się z sylogistyczną budową uzasadnienia. Najczęściej wyrażany jest pogląd, że uzasadnienie ma lub powinno mieć strukturę sylogizmu, co zapewnia mu prawomocność logiczną. Przy czym prawomocność ta jest transmisją prawomocności sylogizmów klasycznego rachunku logicznego, który w dziedzinie prawa znajduje „odpowiednie” zastosowanie.

Kłopoty związane z koncepcjami sylogizmu prawniczego i zarzuty przeciwko nim wysuwane są ogólnie znane, dlatego też nie będziemy ich tu powtarzać. Chcielibyśmy jednak zwrócić uwagę na fakt rzadko podnoszony w tych rozważaniach. Otóż struktura sylogizmu zapewnia jedynie poprawność rozumowania łączącego przesłanki z konkluzją, nie

⁸ O praworządnej ideologii sądowego stosowania prawa patrz Wróblewski, *Sądowe stosowanie prawa*, rozdz. 12, p. 4.

⁹ Por. Studnicki, *op. cit.*

¹⁰ *Ibidem* oraz por. art. 324 k.p.c. i art. art. 96—101 k.p.k., które odzwierciedlają etapy procesu decyzyjnego i zawierają procedurę decyzyjną.

¹¹ Por. Wróblewski, *Uzasadnienie i wyjaśnienie...*, cz. 4.

gwarantuje natomiast zasadności przyjęcia samych przesłanek¹². Wobec tego rozstrzygnięcie kontrowersyjnego zagadnienia poprawności logicznej sylogizmu prawniczego, czy to w oparciu o klasyczny rachunek logiczny, czy jakąś logikę norm, i tak nie rozwiązałoby problemu uzasadnienia decyzji sądowych. Otwarta pozostaje bowiem kwestia podstaw uznania przesłanek jako jeden z warunków poprawności wnioskowania. Należy zatem rozszerzyć strukturę uzasadnienia decyzji sądowej, tak aby znalazło się w niej miejsce na uzasadnienia poszczególnych przesłanek. Przedmiotem dalszych rozważań będzie właśnie problem uzasadnienia przez sądy owych przesłanek. Przed tym jednak określić musimy, co jest przesłankami decyzji sądowej.

3. Początkowo, przenosząc mechanicznie strukturę rozumowań sylogistycznych na grunt decyzji sądowej, wyróżniono analogicznie do tych ostatnich, dwie przesłanki decyzji sądowej: większą — stosowaną normę prawną i mniejszą — stwierdzenie zaistnienia faktu sprawy należącego do klasy faktów wyróżnionych w normie¹³.

Szczegółowa analiza sądowego stosowania prawa pozwoliła wykazać, że ujęcie to jest zbyt uproszczone. Wyżej wyróżnione wypowiedzi są bardziej rozbudowane, a oprócz nich występują jeszcze inne. To, jakie przesłanki można znaleźć, a częściowo i zrekonstruować w konkretnych uzasadnieniach decyzji sądowych zależy od wielu czynników. Tym niemniej, z teoretycznego punktu widzenia można wskazać, te które występują z reguły w uzasadnieniach, a są wynikiem pewnych ogólnych właściwości sądowego stosowania prawa. Do przesłanek tych należy¹⁴:

- a) stwierdzenie obowiązywania norm prawa materialnego, procesowego i kompetencyjnego,
- b) stwierdzenie znaczenia stosowanych norm prawa,
- c) wypowiedź o zaistnieniu faktu sprawy,
- d) wypowiedź o orzeczeniu konsekwencji prawnej faktu sprawy.

Podkreślić należy, że powyższe wypowiedzi są wyrażeniami skrótowymi, pełne ich rozwinięcie — a zwłaszcza różnego rodzaju relatywizacje — częściowo należy już do sfery ich uzasadnienia. Każda z tych przesłanek jest wypowiedzią kończącą określony etap procesu stosowania prawa, jest więc decyzją częściową [końcowej decyzji sądowej].

Sposób uzasadnienia poszczególnych przesłanek jest uzależniony od ich charakteru semantycznego. Przy czym zasadnicza różnica zachodzi

¹² Por. Wróblewski, *Sądowe stosowanie prawa*, s. 285.

¹³ Por. A. Aarnio, *On Legal Reasoning*, Turku 1977, s. 53.

¹⁴ Por. Wróblewski, *Sądowe stosowanie prawa*, rozdz. 3, p. 2 oraz rozdz. 10.

między wypowiedziami mającymi charakter zdań w sensie logicznym a wypowiedziami należącymi do niezdaniowych kategorii semantycznych, takich jak normy lub oceny (oczywiście przy przyjęciu postawy nonkognitywistycznej, którą akceptujemy). Właściwości semantyczne wyróżnionych wypowiedzi były już przedmiotem szczegółowych analiz, do wyników których chcemy w tym miejscu się odwołać¹⁵.

Jeżeli chodzi o pierwszą z przesłanek stwierdzającą obowiązywanie stosowanej normy N , to w języku prawniczym praktyki ma ona znaczenie „należy stosować normę N ”¹⁶. Wypowiedź ta jest zatem metanormą w stosunku do norm prawa obowiązującego.

Przesłanka będąca wypowiedzią o znaczeniu stosowanej normy, a więc rezultatem jej wykładni¹⁷, może być zdaniem pod warunkiem, że zarówno interpretowana norma, jak i dyrektywy interpretacyjne, gdy chodzi o ustalenie warunków i sposobów ich użycia, nie będą zawierać ocen. Natomiast w przypadku wartościowania, wypowiedź ta traci charakter zdania. W praktyce sytuacja pierwsza należy do rzadkości.

Przesłanka dotycząca stanu faktycznego sprawy jest zdaniem, jeżeli fakt sprawy został wyróżniony w stosowanej normie w sposób opisowy i prosty lub w przypadku faktu opisowego i stosunkowego, gdy zostaną spełnione warunki zdaniowego charakteru zwrotu stosunkowego¹⁸. W pozostałych sytuacjach — a więc gdy fakt sprawy jest wyróżniony w sposób oceniający, bądź gdy zwrot stosunkowy nie jest zdaniem — przesłanka ta ma charakter oceny.

Ostatnia z przesłanek — stwierdzająca konsekwencję prawną udowodnionego faktu sprawy — występuje wówczas, gdy stosowana norma prawa materialnego pozostawia swobodę w określeniu konsekwencji¹⁹. W języku prawniczym praktyki ma ona znaczenie „należy orzec konsekwencję K_x ”. Jest to formuła skrótowa wypowiedzi o złożonym charakterze, która z jednej strony odnosi się do stosowanej normy prawnej, z drugiej — do udowodnionego faktu sprawy i ma postać: „Ze względu na udowodnione cechy $a_1...a_n$ faktu sprawy należy orzec

¹⁵ *Ibidem*, rozdz. 10, p. 2—6.

¹⁶ Por. W. Lang, *Obowiązywanie prawa*, Warszawa 1970, s. 112 i n. Por. także Z. Ziembka, Zwrot „norma N obowiązuje” w języku prawnym i prawniczym, „*Studia Filozoficzne*” 1963, nr 3—4, s. 93—115. W dalszych rozważaniach ograniczamy się do wypowiedzi o stosowanej normie prawa materialnego.

¹⁷ Pomijamy tu sytuację „izomorfii”, gdy sądy nie dokonują wykładni operatywnej, brak bowiem w uzasadnieniu decyzji wypowiedzi o znaczeniu normy, gdy ta jest przyjęta w znaczeniu bezpośrednim; por. Wróblewski, *Sądowe stosowanie prawa*, s. 258.

¹⁸ *Ibidem*, rozdz. 10, p. 4 i 5.

¹⁹ *Ibidem*, s. 55, 277—278.

konsekwencję K_i , spośród przewidzianych przez stosowaną normę N konsekwencji $K_1...K_n$. Wypowiedź ta jest zatem normą, w skład której wchodzić mogą oceny związane przede wszystkim z charakterystyką faktu sprawy.

4. Dokonana analiza pozwala na wysunięcie wniosku, że przesłanki decyzji sądowej rzadko mają charakter zdań. Ten ostatni najczęściej przysługiwać może stwierdzeniu zaistnienia faktu sprawy, jednak tylko pod warunkami wyżej wskazanymi. To powoduje, że klasyczny rachunek logiczny znajduje minimalne zastosowanie w dziedzinie uzasadnienia przesłanek decyzji sądowej. W tym miejscu wyłania się pytanie o różnicę w zastosowaniu logiki aletycznej w „uzasadnieniu decyzji sądowej” jako całości a „uzasadnieniu jej przesłanek”.

W przypadku uzasadnienia decyzji sądowej istnieje możliwość „odpowiedniego” zastosowania klasycznych rachunków logicznych, polegająca na ujęciu struktury uzasadnienia decyzji w postaci schematu sylogizmu. Dokonuje się tego za pomocą podstawienia w miejsce zmiennych zdaniowych odpowiednich formuł przesłanek decyzji. Logika klasyczna dostarcza zatem formy dla rozumowania „mieszanego”²⁰, w którym ze zdań, norm i ocen wynika norma. Gdy natomiast chodzi o takie oceny jak „ważne powody rozwiązania stosunku przysposobienia” lub „usprawiedliwione potrzeby małżonka niewinnego” albo meta-normę „należy stosować normę N ”, logika formalna nie zawiera reguł, które można by zastosować przy ich uzasadnianiu. Ta dziedzina jest przedmiotem teorii argumentacji, która zajmuje się rozumowaniami często nie podlegającymi formalizacji, a funkcjonującymi jako uzasadnienia wypowiedzi normatywnych i oceniających w warunkach sporu lub nakazu²¹.

5. Problem uzasadniania ocen i norm sprawia — z teoretycznego punktu widzenia — wiele trudności nie tylko w sferze rozważań prawniczych²². Jednym ze sposobów ich rozwiązania jest odwołanie się do

²⁰ Dla uproszczenia rozważań, abstrahuję od prób wyeliminowania „mieszanego” charakteru rozumowania przez sprowadzenie wszystkich przesłanek do postaci zdań, bądź do postaci norm; por. F. Studnicki, *O prawniczych rozumowaniach subsumcyjnych*, „Studia Filozoficzne” 1967, nr 7, s. 121—132 oraz L. Nollak, *O prawomocności prawniczych rozumowań subsumcyjnych*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1970, z. 2, s. 163—173.

²¹ Por. np. C. Perelman, *Usprawiedliwienie norm*, „Etyka” 1973, nr 11 i tam powołana literatura oraz Wróblewski, *Sądowe stosowanie prawa*, s. 236 i przyp. 8. *ibidem*.

²² O podobnych kłopotach w metaetyce por. I. Lazari-Pawłowska, *Metaetyka*, Warszawa 1975, cz. 2, *passim*.

praktyki uzasadniania tych wypowiedzi w konkretnych sytuacjach²³. Opisuje się wówczas to co przytaczane jest na poparcie głoszonych norm i ocen.

Również w naszej sytuacji interesujące jest sięgnąć do praktyki sądów w tym zakresie. W oparciu o materiał orzeczeń możemy wskazać na argumentację uzasadniającą poszczególne przesłanki decyzji sądowej. Materiałem, do którego się odwołujemy są uzasadnienia decyzji końcowych²⁴ Izby Cywilnej oraz Izby Pracy i Ubezpieczeń Społecznych Sądu Najwyższego jako te, które zawierają najbogatsze argumentacje. Jednocześnie trzeba podkreślić, że ze względu na szczególne funkcje Sądu Najwyższego oraz fakt, że przedmiotem jego decyzji są najczęściej sprawy wyjątkowo skomplikowane pod względem prawnym i faktycznym, materiał ten nie może być uznany za reprezentatywny dla praktyki sądów niższych instancji.

Aby zabieg odwołania się do praktyki był poprawny, należy założyć istnienie adekwatności między „uzasadnieniem decyzji sądowej” jako konstrukcją teoretyczną a „uzasadnieniem decyzji” sporządzanym przez sądy w konkretnych sprawach.

6. Argumentacja dotycząca stosowanej normy w praktyce SN, występuje wówczas, gdy różne normy prawa materialnego pretendują do roli podstawy prawnej decyzji. W zależności od sytuacji, argumentacja ta ma różny charakter. Polega ona bądź na analizie przepisów uchylających i wprowadzających akty prawne w przypadku, gdy ich częste zmiany w połączeniu z niedoskonałością legislacyjną powodują trudności w kwalifikacji prawnej rozstrzyganej sprawy²⁵, bądź na stosowaniu ogólnie uznanych dyrektyw kolizyjnych.

Uzasadnienie tej przesłanki jest często powiązane z wykładnią przepisów. Wówczas powinność stosowania normy *N* jest pośrednim rezultatem interpretacji, z której wynika, że norma *N* najpełniej i najdokładniej ujmuje w hipotezie stan faktyczny sprawy²⁶.

Spotkać można także szczególny typ argumentacji, polegający na wykazaniu, że za podstawę prawną należy przyjąć normę *N*, gdyż inna norma (wyraźnie wskazana) nie może mieć zastosowania, ponieważ

²³ Por. np. M. Ossowska, *Podstawy nauki o moralności*, Warszawa 1966, s. 102—107, 153—162.

²⁴ Tj. decyzji, które w oparciu o stosowane normy prawa obowiązującego określają konsekwencje prawne faktu uznanego za udowodniony i są w określony sposób wiążące dla swych adresatów, por. Wróblewski, *Sądowe stosowanie prawa*, s. 50—51.

²⁵ Por. np. wyrok SN z dn. 14 V 1975, II URN 4/75, OSNCP 1976, nr 3, p. 49.

²⁶ Por. np. wyrok SN z dn. 31 X 1975, I CR 624/75, OSNCP 1976, nr 11, p. 247.

reguluje odmienny typ sytuacji²⁷. Ta argumentacja współwystępuje z powyżej wskazanymi i ma charakter dodatkowy — wzmacniający.

7. Stwierdzenie znaczenia stosowanej normy zostało wyodrębnione — na podstawie analiz modelowych — jako przesłanka samodzielna. Należy jednak podkreślić, że wykładnia i argumentacje ją uzasadniające są silnie powiązane z pozostałymi przesłankami. Praktycznie, w świetle materiału decyzji, interpretacja przepisu występuje zwykle jako element ustalania stosowanej normy, stanu faktycznego lub wyboru konsekwencji. Zwykle ustalenie znaczenia normy następuje — w mniejszym lub większym stopniu — w drodze wzajemnego „dopasowywania” się normy i relewantnych ze względu na nią okoliczności sprawy, a więc wykładnia jest przeprowadzona równolegle z kwalifikacją prawną określonych faktów sprawy (por. niżej p. 8).

Uzasadnienie przyjętego znaczenia normy następuje przez powołanie dyrektywy interpretacyjnej, którą można zrekonstruować na podstawie argumentacji powołanych na poparcie dokonanej wykładni²⁸.

W praktyce SN występują zarówno dyrektywy wykładni językowej, systemowej, jak i funkcjonalnej²⁹, przy czym można zauważyć szczególne preferowanie tych ostatnich, które z reguły pełnią rolę dyrektyw interpretacyjnych drugiego stopnia³⁰. Wśród występujących dyrektyw interpretacyjnych można wskazać takie, które mają charakter ogólny, co pozwala na stosowanie ich w różnych przypadkach³¹. Dyrektywy te zostały zaakceptowane przez orzecznictwo i naukę prawa i tworzą — w naszej kulturze prawnej — zbiór dyrektyw uznawanych niezależnie od postawy oceniającej³². Częściej jednak występują dyrektywy tworzone *ad usum* danej sprawy, które trudno poddać generalizacji. Zachodzi to szczególnie, gdy interpretowana norma za-

²⁷ Por. np. wyrok SN z dn. 21 I 1976, I CR 868/75, OSNCP 1976, nr 11, p. 249.

²⁸ Ograniczając się do materiału decyzji nie zajmujemy się tym, czy powołana dyrektywa interpretacyjna odgrywa rolę heurystyczną, por. J. Wróblewski, *Właściwości, rola i zadania dyrektyw interpretacyjnych*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1961, z. 4, s. 105—110.

²⁹ Szerzej Wróblewski, *Sądowe stosowanie prawa*, rozdz. 7, 10, p. 3.

³⁰ Por. np. wyrok SN z dn. 7 II 1975, III CRN 406/74, OSNCP 1976, nr 2, p. 34; wyrok SN z dn. 14 XII 1973, I PR 458/73, OSNCP 1974, nr 10, p. 175.

³¹ Taki charakter ma np. dyrektywa stwierdzająca, że nie wolno ustalać znaczenia normy, przy którym pewne jej elementy są zbędne, por. np. wyrok SN z dn. 31 X 1975, I CR 624/75, OSNCP 1976, nr 11, p. 247, lub dyrektywa oparta na „domniemaniu języka prawnego”, por. np. wyrok SN z dn. 25 VII 1975, III PR 6/75, OSNCP 1976, nr 3, p. 53.

³² Por. Wróblewski, *Sądowe stosowanie prawa*, rozdz. 7.

wiera elementy ocenne. Dokonanie oceny uzasadnia się przez ich relatywizację systemową lub instrumentalną³³ (por. niżej p. 8).

Szczególnym typem argumentacji interpretacyjnej jest odwołanie się do orzecznictwa SN, w którym dokonano podobnych ustaleń³⁴. Ma ono różnorodną formę: od powołania się na „ustalone orzecznictwo”³⁵ do powołania jednej decyzji przytaczając jej fragment³⁶ lub tylko podając jej sygnaturę³⁷. Podobną do powyższej jest argumentacja opierająca się na poglądach nauki prawa. SN odwołuje się wówczas do „jednolitego stanowiska doktryny”³⁸ lub do poglądów określonego autora³⁹, bądź wskazując na panujące w literaturze rozbieżne zapatrywania, wybiera jedno ze stanowisk⁴⁰. Odwołanie się do orzecznictwa lub nauki prawa występuje obok innych argumentacji albo jest jedyną, która uzasadnia dokonaną wykładnię⁴¹.

8. Uzasadnienie przesłanki stwierdzającej udowodnienie faktu sprawy, wówczas gdy nie uwikłane są w tę ocenę, przebiega w postaci rozumowania, które nie wykazuje szczególnych odrębności w stosunku do podobnych operacji ustalania faktów w dziedzinach pozaprawnych. Wskazuje się wtedy dowody, które powiązane odpowiednimi regułami dowodowymi w ciąg dowodowy wykazują, że dany fakt zaistniał⁴². Dla tak ujętej wypowiedzi o zaistnieniu faktu sprawy w pełni znajdują zastosowanie empiryczne dyrektywy uznawania zdań. Warto jednak w tym miejscu zwrócić uwagę na szczególne typy argumentacji związane z oceną wiarygodności dowodów, której dokonuje się zawsze *in concreto*. Polegają one na wskazaniu — mniej lub bardziej przekonujących — przyczyn, dla których dany dowód ocenia się jako wiarygodny. Niech jako przykład służy następująca ocena: „Z kolei np.

³³ Por. J. Wróblewski, *Wartości a decyzja sądowa*, Wrocław 1973, s. 29—31.

³⁴ *Ibidem*, rozdz. 5 i por. powołane tam orzecznictwo.

³⁵ Por. np. wyrok SN z dn. 22 V 1975, I PRN 9/75, OSNCP 1976, nr 3, p. 51; postanowienie SN z dn. 25 V 1976, I PRN 37/76, OSNCP 1976, nr 11, p. 258; wyrok SN z dn. 27 V 1975, II CR 248/75, OSNCP 1976, nr 6, p. 135.

³⁶ Por. np. wyrok SN z dn. 12 VIII 1975, II CR 387/75, OSNCP 1976, nr 7—8, p. 166 i wyrok SN z dn. 6 XI 1975, III PR 81/75, OSNCP 1976, nr 9, p. 203.

³⁷ Por. np. wyrok SN z dn. 24 II 1976, V PR 409/76, OSNCP 1976, nr 10, p. 228; wyrok SN z dn. 17 XII 1975, I PRN 40/75, OSNCP 1976, nr 7—8, p. 180.

³⁸ Por. np. wyrok SN z dn. 4 VII 1975, IV PR 110/75, OSNCP 1976, nr 2, p. 37.

³⁹ Por. np. wyrok SN z dn. 4 VII 1975, IV PR 110/75, OSNCP 1977, p. 54.

⁴⁰ Por. np. postanowienie SN z dn. 23 I 1976, III CRN 304/75, OSNCP 1976, nr 11, p. 252.

⁴¹ Por. np. wyrok SN z dn. 19 X 1975, IV PR 104/75, OSNCP 1976, nr 7—8, p. 181.

⁴² Sytuację tę mogą modyfikować legalne reguły dowodowe pozostające w sprzeczności z regułami empirycznymi, por. Wróblewski, *Sądowe stosowanie prawa*, rozdz. 8, p. 43.

Andrzej M. zeznał, że w ogrodzie kwiatowym było kilkaset krzewów róż, a zeznania tego świadka sprawiały wrażenie nieprzesadnych („ogród nie był specjalnie pielęgnowany i był trochę zachwaszczony”) i konkretnych (świadek jest z zawodu rolnikiem); stąd też przedstawiały się jako wiarogodne⁴³. W materiale decyzji znaleźć można także stałe kryteria określające okoliczności, których zaistnienie pozwala dać wiarę przedstawionym dowodom. Do takich należy okoliczność niezakwestionowania i niezaprzeczenia zeznaniom świadków lub stron⁴⁴ oraz ich niesporność⁴⁵.

Jeżeli fakt sprawy wyróżniony jest w sposób oceniający, to argumentacja jest bogatsza o uzasadnienie owej oceny. Uzasadnienie to w praktyce występuje równoległe z wykładnią przepisu. Sąd bowiem ocenia dany fakt w świetle przyjętego znaczenia stosowanej normy. W przypadku np. „ważnych powodów uzasadniających rozwiązanie przysposobienia”, SN stwierdza, że „...przy ocenie «ważnych powodów» należy jednak szczególne znaczenie nadawać zasadom współżycia społecznego, których treść determinują reguły moralności socjalistycznej”⁴⁶. Z systemu moralnego wynika w szczególności reguła, zgodnie z którą nie można pozbawiać osoby niezdolnej do samodzielnego życia, wskutek obniżenia poziomu umysłowego (a tę okoliczność udowodniono w niniejszej sprawie), opieki ze strony rodziców, zaś „...stosunki przysposobienia muszą być traktowane jako równoważne z naturalnym stosunkiem zachodzącym między rodzicami a dziećmi”⁴⁷. Wobec tego, powołane w sprawie okoliczności nie mogą być ocenione jako „ważne powody”.

Jest to przykład uzasadnienia ocen przez ich relatywizację do określonego systemu aksjologicznego — w tym przypadku systemu moralności socjalistycznej — lub określonej reguły (normy) tego systemu. Te dwa rodzaje relatywizacji występują w powołanym materiale.

Istnieje jeszcze inna możliwość uzasadnienia oceny faktu jako „ważnego powodu rozwiązania przysposobienia”, również silnie związana ze sposobem interpretacji tego zwrotu. Otóż, stwierdza się, że „ważny powód” to okoliczność mająca „...ten skutek, iż więź rodzinna uległa trwałemu i nieodwracalnemu rozkładowi. Przez trwały i zupełny rozkład tego stosunku należy rozumieć nie obojętność pod względem uczuć, lecz wręcz wrogi, niechętny, nienawistny stosunek. Wbrew

⁴³ Wyrok SN z dn. 14 VII 1976, I CR 221/76, OSNCP 1977, nr 4, p. 76; por. także wyrok SN z dn. 5 IX 1975, I PR 65/75, OSNCP 1976, nr 5, p. 117.

⁴⁴ Por. np. wyrok SN z dn. 23 X 1975, III CRN 261/75, OSNCP 1976, p. 202.

⁴⁵ Por. np. wyrok SN z dn. 4 VII 1975, II UR 1/75, OSNCP 1976, p. 114.

⁴⁶ Wyrok SN z dn. 16 II 1976, IV CR 10/76, OSNCP 1976, nr 12, p. 266.

⁴⁷ *Ibidem*.

odmiennemu stanowisku rewizji tego rodzaju stosunek wrogości ze strony pozwanego nie został stwierdzony"⁴⁸. Tak więc, skoro fakty sprawy nie doprowadziły do trwałego i zupełnego rozkładu stosunku przysposobienia, nie mogą być ocenione jako „ważne powody”. Mamy tu do czynienia z uzasadnieniem oceny przez jej relatywizację instrumentalną, polegającą na wykazaniu, że dany fakt wpłynął, lub nie, przyczynowo na określony stan rzeczy.

9. Uzasadnienie wypowiedzi „należy orzec konsekwencję K_x ” polega na wskazaniu dyrektywy wyboru tej konsekwencji spośród innych konsekwencji przewidzianych przez stosowaną normę prawną⁴⁹. Dyrektywy wyboru konsekwencji mogą być zawarte w przepisach prawa⁵⁰, bądź jeżeli ta sytuacja nie zachodzi, są tworzone przez sąd. Te ostatnie nie podlegają generalizacji, bowiem zawsze odnoszą się ściśle do danego przypadku⁵¹. Argumentacja składająca się na owe dyrektywy wskazuje na określone cechy faktu sprawy, które powodują orzeczenie danej konsekwencji. Oceny, które mogą tu występować uzasadniają się podobnie jak oceny w wykładni i ustaleniu faktów sprawy — przez ich relatywizację systemową lub instrumentalną. Także i w tym przypadku spotyka się argumentacje powołujące orzecznictwo, w którym w podobnych sprawach orzekano podobne konsekwencje⁵².

10. Wskazane wyżej przykłady argumentowania przesłanek decyzji sądowej mają różną wartość metodologiczną. Ze względu na to kryterium można wyróżnić:

- a) argumentacje prawomocne logicznie,
- b) argumentacje prawomocne quasi-logicznie,
- c) argumentacje prawomocne prawniczo,
- d) argumentacje perswazyjne.

Argumentacje prawomocne logicznie to rozumowania, które są powszechnie uznawane w ogólnej metodologii, opartej na regułach logiki formalnej. Wobec tego mogą się one odnosić jedynie do zdań w sensie logicznym. Należą do nich przede wszystkim rozumowania dowodowe oraz w znacznie mniejszym zakresie argumentacje interpretacyjne

⁴⁸ Wyrok SN z dn. 5 IX 1975, I CR 526/75, OSNCP 1976, nr 7—8, p. 171.

⁴⁹ Por. J. Wróblewski, *Kontrola decyzji sądowej*, „Państwo i Prawo” 1976, nr 8—9.

⁵⁰ Szczególnie bogate pod tym względem jest prawo karne, por. art. 50 i n. k.k.

⁵¹ Por. np. wyrok SN z dn. 10 II 1975, III PR 21/75, OSNCP 1976, nr 6, p. 137; wyrok SN z dn. 25 VIII 1975, II CR 419/75, OSNCP 1976, nr 7—8, p. 169; wyrok SN z dn. 10 VI 1976, III CRN 126/76, OSNCP 1977, nr 4, p. 73.

⁵² Por. np. wyrok SN z dn. 9 I 1978, IV CR 510/77, OSNCP 1978, nr 11, p. 210.

i niektóre dotyczące obowiązywania stosowanej normy — oczywiście pod warunkiem niewystępowania ocen. Wyróżniają się one intersubiektywną sprawdzalnością, co nie pozostaje bez wpływu na ich kontrolę, np. przez sąd rewizyjny. Ponadto zapewniają one najwyższy stopień poprawności dokonywanych ustaleń, jakie daje logika formalna oraz metody nauki i techniki.

Argumentacje prawomocne quasi-logicznie dotyczą wypowiedzi niezdaniowych, wobec czego nie podlegają logice formalnej. Ten typ rozumowań ma znacznie szerszy zakres zastosowania niż powyższy, z uwagi na normatywny lub ocenny charakter większości przesłanek. Ta kategoria argumentacji obejmuje argumenty oparte na „odpowiednim” zastosowaniu logiki formalnej, np. w dziedzinie wykładni oraz rozumowania uznane przez logiki norm lub ocen, np. uzasadnienie ocen przez ich relatywizację systemową lub instrumentalną.

Argumentacje prawomocne prawniczo to te, które uznawane są jedynie na gruncie konkretnego systemu prawa w określonej kulturze prawnej. Jakiegokolwiek prawomocności odmawia im zarówno logika formalna, jak i logika norm i ocen. Przede wszystkim mamy tu na myśli argumentacje powołujące precedensy i poglądy przedstawicieli nauki prawa. Nawet w metaetyce przyjmującej szerokie pojęcie „uzasadnienia” takie argumentacje określa się mianem „pseudouzasadnienia”⁵³. Twierdzi się, że powoływanie ogólnej zgody w sprawie oceny — w naszym przypadku to „ustalone orzecznictwo” — nie uzasadnia tejże oceny, a jedynie wskazuje na jej obiektywność w danym środowisku, która może podlegać empirycznej weryfikacji⁵⁴. Powoływanie zaś autorytetów jest rodzajem *argumentum ad hominem*. Dlaczego zatem uznajemy prawomocność takich zabiegów w dziedzinie prawa? Odpowiedzi na to pytanie należy szukać w wartościach stosowania prawa postulowanych przez ideologię praworządnej decyzji sądowej. Powoływanie zarówno precedensów, jak i poglądów nauki prawa sprzyja jednolitości stosowania prawa⁵⁵, ta zaś jest niezbędnym warunkiem sprawiedliwości stosowania prawa rozumianej w sposób formalny, aby fakty podobne pod istotnymi względami pociągały podobne konsekwencje⁵⁶. Jednolitość stosowania prawa zapewnia również pewność decyzji sądowej, wyrażającej się w jej przewidywalności⁵⁷.

⁵³ Tak Ossowska, *op. cit.*, s. 160 i n.

⁵⁴ *Ibidem*, s. 104.

⁵⁵ Por. Wróblewski, *Wartości a decyzja ...*, s. 113—115, 138—150.

⁵⁶ *Ibidem*, rozdz. 8, p. 31.

⁵⁷ *Ibidem*, rozdz. 4.

Występują w materiale decyzji także argumentacje perswazyjne⁵⁸, które przy pomocy emocjonalnych i impresyjnych środków wyrazu wpływają na postawę emocjonalną, aby w ten sposób doprowadzić do akceptacji rozstrzygnięcia⁵⁹. Obecność tego rodzaju argumentacji jest wynikiem uwikłania sądowego stosowania prawa w oceny oraz potrzeby przekonywania różnych podmiotów (np. strony procesu, sąd rewizyjny, opinia publiczna) o słuszności decyzji w sytuacji sporu. Argumentacjom tym z metodologicznego punktu widzenia nie przysługują jakakolwiek prawomocność, co nie znaczy, że nie są one skutecznym środkiem przekonywalności.

11. Przeprowadzone rozważania upoważniają do wniosku, że wymóg racjonalności decyzji sądowej, rozumiany jako jej uzasadnialność⁶⁰, jest funkcją zarówno poprawności inferencji konkluzji z przesłanek, jak i poprawności uzasadnienia przesłanek⁶¹. Co więcej, ze względu na praktyczną oczywistość prawniczych rozumowań subsumpcyjnych — mimo trudności teoretycznych w tej dziedzinie — ciężar racjonalności decyzji jest w głównej mierze przerzucony na uzasadnienia wyboru przesłanek. Dodatkowo za tą tezę przemawia fakt, że w praktyce, z reguły, nie spotyka się pod adresem decyzji sądowej zarzutu *non sequitur*. Krytyka decyzji sądowych dotyczy bowiem w zasadzie wyboru jej przesłanek.

Instytut Nauk o Państwie i Prawie
Zakład Teorii Państwa i Prawa UE

⁵⁸ O argumentacji perswazyjnej por. T. Pawłowski, *Tworzenie pojęć i definiowanie w naukach humanistycznych*, rozdz. 7, Warszawa 1978; A. Ross, *Argumentacja i perswazja*, [w:] *Metaetyka*, s. 163—184.

⁵⁹ Por. np. „Stanowisko SW jest wyrazem ogólniejszej myśli mianowicie, że posiadacz pasieki musi gotzić się z pewnymi skutkami konieczności stosowania owadobójczych środków chemicznych w rolnictwie, podobnie jak np. mieszkaniec miasta musi ponosić w pewnym zakresie skutki hałasów czy zanieczyszczenia powietrza” — wyrok SN z dn. 9 IX 1976, II CR 269/76, OSNCP 1977, nr 5—6, p. 92; oraz wyrok SN z dn. 14 I 1976, I PR 158/75 OSNCP 1976, nr 9, p. 205; a także powołanie się na inne autorytety niż orzecznictwo i nauka prawa np. wyrok SN z dn. 26 VI 1975, I PR 63/75, OSNCP 1976, nr 2, p. 40.

⁶⁰ Por. Wróblewski, *Sądowe stosowanie prawa*, rozdz. 9, p. 3.

⁶¹ Jest to zgodne z koncepcją racjonalności wewnętrznej i zewnętrznej decyzji sądowej, por. Wróblewski, *Sądowe stosowanie prawa*, s. 229 i n.

Zbigniew Wojnicki

FROM THE PROBLEMS OF JUSTIFICATION OF JUDICIAL DECISION

In the first part of the paper the author discusses the views on justification of judicial decision put forward by dogmatists and theorists of law, stressing the necessity of distinguishing the justification of decision from its description.

In the second part he deals with the ways of justification of premisses for judicial decision. First he analyses the kinds of premisses and their semantic character, stating that most of them are not sentences in the logical sense. Then, assuming that justification of judicial decision is mostly a justification of choice of premisses, the author exemplifies the types of argumentation used to support definit premisses in particular justifications.

For the sake of methodology the author distinguishes the following types of argumentation used by the Supreme Court of Justice in justification of its decisions:

- a) logically valid legal argumentation — reasoning referring to sentences in logical sense, based on rules of formal logic;
- b) quasi-logically valid legal argumentation — reasoning which is an application to law of formal logic and argumentation admitted by logic of norms and logic of evaluations;
- c) judicially valid legal argumentation — referring to precedents and opinions of scholars of law, not admitted outside legal matters;
- d) persuasive argumentation — influencing the emotional attitudes.